

ΜΕΡΟΣ Γ΄ : ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΠΕΠΟΙΘΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΣ – Η ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ ΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄ - ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

1. Εισαγωγή

Στο περί *Πολιτικής και Θεολογίας* κεφάλαιο της συγκεκριμένης μελέτης, θα μελετήσουμε τις οποιεσδήποτε τάσεις της Θεοδώρας προς τη θρησκεία και τον Χριστιανισμό ιδιαίτερα. Επίσης, θα εξετάσουμε και στη συνέχεια θα αναδείξουμε τις εκ μέρους της αυτοκράτειρας, τυχόν, προσπάθειες προσέγγισης της Εκκλησίας και του κλήρου καθώς και τον βαθμό διπλωματίας που η ίδια, πιθανόν, επέδειξε προκειμένου να κερδίσει τη συμπάθεια, την εύνοια και συμπαράσταση των «πανίσχυρων» πατριαρχών, παπών και φανατικών κληρικών της αυτοκρατορίας επί εποχής της.

2. Βασική πηγή

Προκόπιος

Ο Προκόπιος πιστεύει πως η Θεοδώρα, φιλόδοξη, αδίστακτη, με ανίερο και καταστροφικό χαρακτήρα, δεν μνήθηκε πραγματικά σε κανένα θρησκευτικό δόγμα, αλλά «δαιμονική» και άθεη επιτελούσε τους σκοπούς της επιδιδόμενη σε κάθε είδους φαρμακείες και μαγανείες. Δεν είχε ούτε ιερό ούτε όσιο, εκμυστηρεύεται στην *Απόκρυφη Ιστορία* του ο Καισαρέας χρονικογράφος. Μάλιστα, για να μας δώσει το μέγεθος της άγνοιας της Θεοδώρας περί Θεού όπως και της ασέβειάς της προς το άβατο των Οίκων του Κυρίου, ο Προκόπιος μας εξιστορεί την περίπτωση της ιερόσυλης πράξης της να διατάξει, δις, τη σύλληψη του υιού της Αντωνίνας, Φωτίου, από τους «απαραβιάστους» χώρους δύο χριστιανικών εκκλησιών: αυτού της αγίας

τράπεζας του «αγιότατου» ναού της Θεοτόκου,¹ καθώς και του βαπτιστηρίου της Αγίας Σοφίας, τόπου ιδιαίτερα «καθηγιασμένου» κατά τους βυζαντινούς. «καμ τ? μδν πρθτα καταφυγχν ε²ς τ^Αν να^Αν τις Θεοτόκου, Άσπερ Τν Βυζαντίοις ύΑγιώτατός Τστί τε καμ Όνομάσθη, παρ? τύν ³ερ^λν τράπεζαν... Τς αζτήν που τύν θείαν δεξαμενύν Τζαπιναίως Τκάθισεν... Αλλ' αζτζ βιάζεσθαι τ? ³ερ? ζύμπαντα οςδδν πρ@γμα Τδόκει εγναι».²

Για μια ακόμη φορά επαναλαμβάνεται από τον Προκόπιο, ότι η Θεοδώρα, «αδελφή ψυχή» του Ιουστινιανού, ενέσπειρε μαζί του τη διχόνοια μεταξύ των διαφόρων αιρέσεων που είχαν τότε δημιουργηθεί σε όλη την επικράτεια της βυζαντινής αυτοκρατορίας.³ Επιπλέον, δήθεν ευσεβής και προσποιητά ενοχλημένη από την «καθύβριση του ονόματος του Ιησού Χριστού, με προπέτασμα την θρησκεία, χρησιμοποιούσε αυτήν ανάλογα με τα συμφέροντά της, οικειοποιούμενη τοιουτοτρόπως περιουσίες νεκρών και ζώντων πολιτών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας τέτοιας περίπτωσης αποτελεί η δωροδοκία της άπληστης αυγούστας από τον αρχιερέα της Αλεξανδρείας, Παύλο. Αυτός, κάποτε ευνοούμενός της και καθαιρούμενος κατόπιν από την ίδια εξ αιτίας του βασανισμού και θανάτου του Ψόη, ενός αθώου Αλεξανδρινού πολίτη, κάποια στιγμή εμφανίσθηκε ενώπιον των αυτοκρατόρων και, δια της μεσολάβησης της Θεοδώρας, πέτυχε να ανακαταλάβει το παλιό του αξίωμα εξαγοράζοντάς το με επτά χρυσά κεντηνάρια. «' Αρχιερέα κατεστήσατο ' Αλεξανδρεΰσιν αύτòς Παϋλον όνομα. έτύγχανε δέ ' Ρόδων τις, Φοϊνιζ γένος...ο Παϋλος χρόνω τινι ύστερον ές Βυζάντιον ήκων έπτά τε χρυσοϋ κεντηνάρια τῷ βασιλεϊ τούτῳ προέμενος ήξίου τήν ιερωσύνην άπολαβεϊν άτε αύτήν οϋδενι νόμω άφηρημένος».⁴

3. Σύγχρονοι Βυζαντινολόγοι – Ιστορικοί Συγγραφείς

Μυθιστοριογράφοι

¹Ο ναός θα μπορούσε κάλλιστα να είναι η εκκλησία της Θεοτόκου, που βρισκόταν στο Χρυσούν Κέρας και εκεί όπου μετέπειτα κτίσθηκε η συνοικία των Βλαχερνών, αν δεν ήταν αρκετά μακριά από το «Ιερόν Παλάτιον». Έτσι, οιαδήποτε ταύτιση θα δυνόταν να γίνει με τον ναό που κατασκευάστηκε, αργότερα στη θέση της, αυτόν δηλαδή της εκκλησίας της Παναχράντου, η οποία ήταν σιμά στα βασιλικά ανάκτορα: βλ. Προκοπίου, *Απόκρυφη Ιστορία*, αρχ. κείμεν., τόμ. VI, κεφ. III, 23, σ. 38.

²Προκοπίου, *Απόκρυφη Ιστορία*, αρχ. κείμεν., τόμ. VI, κεφ. III, 23-26, σσ 38-40.

³βλ. Προκοπίου, *Απόκρυφη Ιστορία*, αρχ. κείμεν., τόμ. VI, κεφ. XI, 14-33, σσ. 134 – 140.

⁴βλ. Προκοπίου, *Απόκρυφη Ιστορία*, αρχ. κείμεν., τόμ. VI, κεφ. XXVII, 3-21, σσ. 318-324.

3.1 C. Diehl

Εν αντιθέσει με την σκληρή και, ίσως, λιβελλογραφική πέννα του Προκοπίου, η Θεοδώρα του C. Diehl είχε από πολύ νωρίς, από την παιδική της ακόμη ηλικία, αποκτήσει μια θρησκευτική ταυτότητα. Άτονη μεν, αρχικά, αλλά παράλληλα χαρακτηριστική και αποτελούσα την αφετηρία της ύστερης αφοσίωσης και πίστης της στο Θεό. Όμως, το εναρκτήριο θεολογικό λάκτισμα της μετέπειτα «οσίας» αυτοκράτειρας έγινε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, αμέσως μετά τη δυσάρεστη εξέλιξη του ταξιδιού που τόλμησε στην Πεντάπολη της Κυρηναϊκής χερσονήσου και με τον σχεδόν άγνωστό της, εκατόνταρχο Εκήβολο.⁵ Τότε μάλιστα, καθώς αποφαίνεται ο Γάλλος βυζαντινολόγος, έτυχε η μύηση της μεσαίας κόρης του Ακακίου στη λατρεία της μιας φύσης του Χριστού και η μετάλλαξή της σε μια συνειδητοποιημένη, ψύχραιμη μονοφυσίτισσα, που αντετιθόταν στις κάθε είδους ακρότητες και φανατιστικές τάσεις.⁶

Κατά τον C. Diehl, την χρονική περίοδο που η Θεοδώρα, αποδιωγμένη από τον ερωτικό της σύντροφο Εκήβολο, έφθασε στην Αλεξάνδρεια, η πρωτεύουσα της Αιγύπτου και ένα από τα σημαντικότερα κέντρα του Χριστιανισμού είχε μεταβληθεί σε μια εστία θεολογικών αναταράξεων και θρησκευτικών έριδων. Μάλιστα, έπειτα από τον εξαπολύμενο διωγμό των μονοφυσιτών της Συρίας από τον τότε αυτοκράτορα Ιουστίνο και προκειμένου να αποκατασταθούν οι σχέσεις της βυζαντινής Ορθοδοξίας με την Εκκλησία της Ρώμης, οι περισσότεροι των εκεί καταδιωκόμενων και μεγάλων αιρετικών προσωπικοτήτων κατέφευγαν στην Αλεξάνδρεια για να σωθούν. Έτσι, στην πνευματική-πολιτιστική και χριστιανική εκείνη «κοιτίδα» του κόσμου της ύστερης αρχαιότητας, η «ταλαιπωρημένη» πρώην εταίρα, αντλώντας για μια ακόμη φορά δύναμη από τον εαυτό της και συνεχίζοντας να πιστεύει στο «βυζαντινό όνειρό» της, ακολούθησε το ολόφωτο, σύμφωνα με τις προφητείες διαφόρων χειρομαντών, άστρο της ζωής της και αναπλάσθηκε. Γνώρισε

⁵Στο σημείο αυτό ο Γάλλος ιστορικός μας παραπέμπει στην περίοδο που η Θεοδώρα, φιλόδοξη και ευρισκόμενη στο πιο υψηλό σημείο της καριέρας της, θέλησε να διαφύγει από το καταίχοντο επάγγελμα της εταίρας και να ανέλθει κοινωνικά. Τοιουτοτρόπως, ακολούθησε στην Πεντάπολη της Κυρηναϊκής τον αυτοκρατορικό αξιωματούχο, Εκήβολο και με τα ήδη γνωστά συνεπακόλουθα: βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μερ. I, κεφ. III, σσ. 25-26.

⁶C. Diehl, *Θεοδώρα*, μερ. I, κεφ. III, σσ. 25-28.

τις σεπτές, θεοσεβούμενες και λόγιες μορφές του μεγάλονυχου πατριάρχη Αλεξανδρείας Τιμοθέου,⁷ του έκπτωτου επικεφαλής της Συριακής Εκκλησίας και πραγματικού θησαυρού θεολογικών γνώσεων και ρητορικής, Σεπτιμίου Σεβήρου⁸ και του «αγίου» επισκόπου Αμίδης, Μαρά.⁹ Επεδίωξε να δει και να θαυμάσει το «αδάμαστο» θάρρος και υπομονή των «οσίου» Θωμά,¹⁰ της κάποτε φημισμένης βυζαντινής πατρικίας-εταίρας και μετέπειτα αφοσιωμένης δούλης του Θεού, ερημίτισσας Καισαρίας,¹¹ καθώς και την «απίστευτα και ανυπέρβλητα» ανθεκτική στις δοκιμασίες και στερήσεις του νου και σώματος, «οσίας» Σουζάννας.¹² Όλους τους ανωτέρω μάρτυρες του Θεού, η Θεοδώρα τους πλησίασε με δέος, τους συναναστράφηκε, έμαθε από αυτούς σχετικά για το Έργο του Κυρίου, όπως και για τη σοφία και γλυκύτητα του Λόγου Του. Τελικά, εκστατική εμπρός στην αγιοσύνη της Αγίας Τριάδας και των Αυτής εκπροσώπων, μυήθηκε στον χριστιανισμό με την «ανατολίτικη» χροιά του, δηλαδή αυτή του μονοφυσιτισμού.¹³

⁷Ο πατριάρχης Τιμόθεος, φανατικός μονοφυσίτης και περιβαλλόμενος από ολόκληρη στρατιά αφοσιωμένων μοναχών, κατά τον C. Diehl συνετέλεσε «τα μέγιστα» στην μεταμέλεια και αναγέννηση της Θεοδώρας μετά από την ψυχική και θρησκευτική κρίση που διήλθε στην Αλεξάνδρεια. Δια τούτο και αργότερα, αποκαλούνταν από την ίδια της αυτοκράτειρα ως ο «πνευματικός της πατέρας»: βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. I, κεφ. III, σσ. 26-27, πρβλ. Σ. Πατούρα, *Η Διάδοση του Χριστιανισμού στα Πλαίσια της Εξωτερικής Πολιτικής του Βυζαντινού Κράτους* (4^{ος}-5^{ος} αι.), Σύμεικτα 7, σσ. 215-236, Αθήνα, 1987.

⁸Ο έκπτωτος πατριάρχης Αντιοχείας, Σεβήρος, εξομολογητής και κατευθύνων τη συνείδηση πολλών μετανοούντων μαρτύρων της Εκκλησίας, υπήρξε αποδέκτης του σεβασμού και της αφοσίωσης της πνευματικής του μαθήτριας, Θεοδώρας, η οποία όφειλε στον σοφό ιεράρχη τις μετέπειτα θεολογικές της γνώσεις: C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. I, κεφ. III, σσ. 28-29.

⁹Για τον άγιο επίσκοπο Αμίδης, Μαρά, ο C. Diehl αναφέρει πως από νωρίς αφοσιώθηκε στον ασκητισμό, με νηστεία αγρύπνια, προσευχή και μόλις δύο ωρών ανάπαυση. Για να δοκιμάσει την αντοχή του, όταν το χιόνι ξεπερνούσε το ένα μέτρο πήγαινε ξυπόλητος στο βουνό και έκοβε ξύλα, ενώ, από τον ίδιο ιστορικό εικάζεται πως για να τον εντοπίσει κανείς αρκούσε να ακολουθήσει τα ίχνη αίματος που έτρεχε από τις πληγές των ποδιών του: βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. I, κεφ. III, σσ. 27-28.

¹⁰Ο «εξαιρετικά» εύπορος Θωμάς, προερχόμενος από επιφανή οικογένεια της Συρίας, υπήρξε λάτρης της χλιδής και τόσο μαλθακός, ώστε, όπως εικάζεται από τον συγγραφέα, έπλενε τα χέρια και το πρόσωπό του δέκα περίπου φορές την ημέρα. Ακολουθώντας τον Μαρά στην Αλεξάνδρεια, έπειτα από τον διωγμό που εξαπολύθηκε στην πατρίδα του, αρχικά έπλεκε καλάθια με φύλλα φοινίκων. Μετέπειτα και επιθυμώντας να σώσει την ψυχή του, απομονώθηκε σε σπηλιά της ερήμου όπου, με νηστεία, θρήνους σωτηρίας και αφού υπέστηκε όλα τα μαρτύρια του σώματος, έζησε έως τον λυτρωτικό του θάνατο: βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. I, κεφ. III, σ. 27.

¹¹Η μορφωμένη, αριστοκράτισσα πατρικία Καισαρία, καταγόμενη από οικογένεια ισότιμη αυτής του αυτοκράτορα Αναστασίου, εγκατέλειψε την Κωνσταντινούπολη και τη χλιδάτη, μαλθακή ζωή της και αποσύρθηκε στην Αλεξάνδρεια όπου ίδρυσε μοναστήρι. Εκεί, με μετριοφροσύνη και ευλάβεια προς τον Θεό, φιλανθρωπίες, και αυστηρή νηστεία, έζησε επί δέκα πέντε έτη και μέχρι το σωτήριο τέλος του υποδειγματικού βίου της: C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. I, κεφ. III, σσ. 27-28.

¹²Η «οσία» Σουζάννα έζησε επί πολλά χρόνια στην έρημο σιτούμενη ελάχιστα και παλεύοντας με τους δαίμονες, τους οποίους, καθώς εικάζεται από τον C. Diehl, πάντα νικούσε. Επιπλέον, χάρη στην αγιοσύνη της, ενδυνάμωνε τη θρησκευτική συνείδηση των πιστών που την επισκέπτονταν και θεράπευε τις ασθένειες πολλών από αυτούς: C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. I, κεφ. III, σ. 28.

¹³C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. I, κεφ. III, σ. 29.

Ο C. Diehl σε αντίθεση με τον Προκόπιο, ο οποίος αρνείται να αποδώσει έστω και την ελάχιστη θεϊκή ιδεολογία στη Θεοδώρα, αποφαινεται πως όταν εκείνη ανήλθε στον θρόνο της Ρωμαιο-βυζαντινής αυτοκρατορίας, ως σύζυγος του Ιουστινιανού, όλες σχεδόν οι ανατολικές επαρχίες της χώρας συγκλονίζονταν από τη θρησκευτική διαμάχη μεταξύ των οπαδών της μιας ή των δύο φύσεων του Χριστού. Το πρόβλημα προέκυψε όταν κάποιοι ερευνητές- θεολόγοι του 5^ο μ. Χ. αι., στην προσπάθειά τους να αιτιολογήσουν τον συνδυασμό του θείου και ανθρώπινου στοιχείου στο πρόσωπο του Ιησού, δημιούργησαν, άθελά τους, ένα σοβαρό χριστιανικό σχίσμα διηρημένο στα δύο δόγματα των μονοφυσιτών και διφυσιτών. Εις μάτην ο πάπας Λεόντιος ο Μέγας, δια της Συνόδου της Χαλκηδόνας το 451 μ. Χ., προσπάθησε να αποδώσει την ορθή θεωρία και να καταδικάσει τις ακραίες απόψεις των δύο αιρετικών αρχηγών, Νεστορίου και Ευτυχούς εκ των οποίων ο μεν πρώτος υπεστήριζε τα δύο πρόσωπα του Υιού του Θεού, ενώ ο δεύτερος τη μια και μοναδική φύση Αυτού. Κανείς τους δεν προσυπόγραφε την καταδίκη του και τοιουτοτρόπως η ιερή λαίλαπα, που ξέσπασε στους κόλπους της Εκκλησίας του Βυζαντίου, προκάλεσε όχι μόνο τη μεγάλη θεολογική διχόνοια καθώς και «οξύτατα» πολιτικο-κοινωνικά προβλήματα, αλλά κυρίως τον κίνδυνο ενδεχόμενης απώλειας εδαφών και μίκρυνσης των συνόρων.¹⁴

Σύμφωνα με τον Γάλλο ιστορικό η Θεοδώρα, ως γνήσια ανατολίτισσα και με συριακές καταβολές, διέθετε ήδη μια φυσική ροπή προς τον μονοφυσιτισμό και όχι μόνο. Μετά τη συνάντηση και γνωριμία της με τους Αλεξανδρινούς ιεράρχες και τρέφοντας «απεριόριστη» ευγνωμοσύνη προς τον άγιο «πνευματικό» της πατέρα, Τιμόθεο καθώς και τον σεπτό θεολογικό της διδάσκαλο, Σεβήρο, απέκτησε τη διακαή επιθυμία να προσεταιρισθεί στη θρησκευτική τους ιδεολογία. Δια τούτο, δεν μυήθηκε απλά στο δόγμα τους, αλλά επιπλέον ενστερνίσθηκε τις απόψεις τους όπως και μέρος του τρόπου ζωής των, κάτι που σε όλη της τη ζωή προσπάθησε να αναμεταδώσει στον Ιουστινιανό. Και όλα αυτά βέβαια, χωρίς την παραμικρή ένδειξη επιβολής των ιδίων τάσεων και απόψεών της στον σύζυγό της αυτοκράτορα, αλλά με γνώμονα το

---

¹⁴ Από τον C. Diehl αναφέρεται πως οι ανατολικές επαρχίες του κράτους, μονοφυσιτικές κατά τον πλείστο, πάντοτε είχαν «χαλαρούς» δεσμούς με το κέντρο εξουσίας και επιθυμούσαν να αποσπασθούν εθνικά. Έτσι, στη συγκεκριμένη στιγμή και με τις θρησκευτικές έριδες που μαίνονταν στην περιοχή, μια τέτοια εκδοχή θεωρούνταν πιο πιθανή, ενώ ο κίνδυνος που ελόχευε ακόμη μεγαλύτερος: βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ III, κέφ. II, σσ. 147-148.

λογικό ένστικτό της, που την ωθούσε σε μια πιο ήπια πολιτική, με ευρεία ανεξιθρησκεία και περισσότερες διπλωματικές-θεολογικές παραχωρήσεις.¹⁵

Κατά τον C. Diehl η Θεοδώρα, από πολύ νωρίς και προ της στέψης της ως αυγούστας, υπήρξε «σαν η αναδεδειγμένη από τον Θεό αυτοκράτειρα για να βοηθήσει τους κατατρεγμένους» οπαδούς των Τιμοθέου και Σεπτιμίου από τη «δριμύτητα της καταγιγίδας».¹⁶ Και τούτο, τολμώ να πιστεύω, δεν αποτελούσε για αυτή μια απλή ανάγκης έκφρασης των ευχαριστιών της για τα όσα ευεργετήματα δέχθηκε από τους «αδελφούς» της μονοφυσίτες, αλλά στόχευε κυρίως στο συμφέρον και την ηρεμία της χώρας. Ήταν κάτι σαν προϋπόθεση της οξείας διορατικότητάς της για τον κίνδυνο που ελόχευε εξ αιτίας των θρησκευτικών αιρέσεων που ταλάνιζαν τις «απολησμονημένες» από την εξουσία ανατολικές επαρχίες και με τις όποιες συνεπαγόμενες απειλητικές τάσεις διαχωρισμού τους από τη βυζαντινή επικράτεια. Διότι η Θεοδώρα, εν αντιθέσει με τον θρησκόληπτο και ελκυσμένο από τη Δύση Ιουστινιανό, ο οποίος ήδη οραματιζόταν μια «ιδεαλιστική» «αυτοκρατορία Καισάρων» ενωμένη με τη Ρώμη και υπό την αιγίδα της Ορθόδοξης Εκκλησίας, η ίδια σκεπτόταν καθαρότερα και πιο «μελλοντικά». Διέβλεπε πως οι γόνιμες και εύφορες επαρχίες της Ασίας και Αιγύπτου αποτελούσαν τον κατ' εξοχή πλούσιο πυρήνα της αυτοκρατορίας και δια ταύτα, με κάθε θυσία, έπρεπε να διατηρηθούν εντός των συνόρων του κράτους. Τοιουτοτρόπως, μέχρι την τελευταία της πνοή και ως άξια πολιτικός, προσπαθούσε να διασώσει τους δεσμούς με τους ανατολίτες υπηκόους της, προστατεύοντάς τους από κάθε θρησκευτικό κατατρεγμό και βοηθώντας τους να διατηρήσουν την θεολογική τους υπόσταση.¹⁷

Σε απόσταση από τον λίβελλο του Προκοπίου, ο Γάλλος βυζαντινολόγος αποφαινεται ότι η Θεοδώρα, σε αντίθεση με τον Ιουστινιανό που δρούσε δογματικά και πολλάκις παρορμητικά, ανήκε στην «κάστα» των «πεφωτισμένων» ηγεμόνων που όχι μόνο κυβερνούσαν με σύνεση και λογική, αλλά είχαν επιπλέον την ικανότητα να διαισθάνονται τον «πολιτικό» κίνδυνο που ελόχευε κάτω από την οιαδήποτε, δήθεν ασήμαντη, θεολογική ώξυνση. Έτσι, από την αρχή της μοναρχίας της, με τις ικανές και «εξαιρετικά» διπλωματικές της μεθόδους, κατάφερε να αντιστρέψει το επικίνδυνα

¹⁵C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. II, κεφ. VI, σ. 91.

¹⁶C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. I, κεφ. III, σ. 29.

¹⁷C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. II, κεφ. VI, σσ. 91-92.

αρνητικό, θρησκευτικό τοπίο που επικρατούσε στη χώρα και να επιβάλει την «ενότητα» και «ειρήνη» στην Εκκλησία». Με τις διαπραγματευτικές της διαθέσεις για μετριοπαθή και καταπραϋντική πολιτική, κατέφερε να προβάλει «βέτο» στους αφορισμούς και τις διώξεις των αιρετικών χριστιανών της Αιγύπτου και Συρίας, μη διστάζοντας, για τον ιερό τούτο σκοπό, να καθαιρέσει τον οιονδήποτε αντιτιθέμενο στις προθέσεις της πάπα ή πατριάρχη. Όμως, το σημαντικότερο επίτευγμα της δραστήριας, «εστεμμένης από το Θεό», αυτοκράτειρας που, προς τιμή της, πολλές πόλεις της χώρας μετονομάστηκαν «*Θεοδωριάς*» ή «*Θεοδωριούπολις*»,¹⁸ υπήρξε η «απίστευτη» επιρροή που ασκούσε στον «*αυτοκρατορικό της εταίρο*». Ούτως, από τον C. Diehl χαρακτηρίζεται ως αναπάντεχη η «απροσδόκητα» μεγάλη διάθεση επιείκειας του εχθρού και διώκτη των αιρετικών, Ιουστινιανού, ο οποίος κάποια στιγμή και λόγω της αγάπης και εμπιστοσύνης που έτρεφε προς τη σύζυγό του έπαυσε τον πόλεμο προς τους μονοφυσίτες. Το ίδιο χρονικό διάστημα και πάλι πειθόμενος από τη Θεοδώρα, όχι μόνο ανεκάλεσε όλους τους εξόριστους επισκόπους και μοναχούς που, έπειτα από αρκετό χρονικό διάστημα, επέστρεψαν στις ερημωμένες εκκλησίες και μονές τους, αλλά, ταυτόχρονα ξαναδέχθηκε στην πρωτεύουσα και στο «*Ιερόν Παλάτιον*» όλους τους, κάποτε από τον ίδιο, αποπεμψάμενους οπαδούς της μιας φύσης του Χριστού. Μάλιστα, κατά την άποψή μου, ως άξια λόγου θεωρείται η «εκθαύματος» επίσημη πρόσκληση του έκπτωτου πατριάρχη Αντιοχείας, Σεβήρου, ενός από τους πιο ισχυρούς εκπροσώπους του μονοφυσιτικού δόγματος.¹⁹

Σύμφωνα με τον C. Diehl, η πρώτη πρόσκληση των αυτοκρατόρων δεν έγινε δεκτή από τον Σεβήρο ο οποίος, διατηρώντας αμφιβολίες για, έστω και την ελάχιστη, ταύτιση δογματικών απόψεων με τον Ιουστινιανό, αρχικά, έθεσε προσχηματικά το προχωρημένο γήρας του και δεν μετέβηκε στη Βασιλεύουσα. Εν τούτοις αργότερα, ενώ η Θεοδώρα, μη χάνοντας τις ελπίδες της για τη θέσπιση μιας τελικής, ενωτικής λύσης του θεολογικού προβλήματος, προήδρευσε μαζί με τον αυτοκράτορα σε «*σύνοδο ενότητας*» στο παλάτι και προκειμένου να πεισθούν, αμφότεροι, οι σχισματικοί για τις συμφιλιοτικές προθέσεις των δύο μοναρχών, ο σεπτός και διαλλακτικός ιεράρχης προσήλθε στα ανάκτορα. Αρχικά ο Σεβήρος, καθώς δήλωσε στους πιστούς του, πήγε εκεί απρόθυμα ως επίσημος φιλοξενούμενος των βασιλέων και απλά και μόνο για να μη τους απογοητεύσει. Μάλιστα προς στιγμή, με την

¹⁸C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. II, κεφ. VI, σ. 87.

¹⁹C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. II, σσ. 147-149.

ανέλπιστη πειθώ και επήρρειά του στον Ιουστινιανό, κατάφερε να αντιστρέψει «εντυπωσιακά» την κατάσταση και να επιτρέψει την όλο και μεγαλύτερη, σχεδόν, ελεύθερη δραστηριότητα των μονοφυσιτών σε όλη την επικράτεια.²⁰

Ο C. Diehl καταμαρτυρεί πως χάρη στη μειλίχεια πολιτική και στις ενδείξεις καλής θέλησης εκ μέρους του Ιουστινιανού και της Θεοδώρας, ιδιαίτερα, ένα προπαγανδιστικό καθεστώς ξεκίνησε, αρχικά δειλά και κατόπιν ολοένα και πιο θαραλλέα και δραστήρια, να κερδίζει έδαφος στους κύκλους των φανατικότερων ιεροκηρύκων του μονοφυσιτισμού. Στους ονομαστότερους και ίσως περισσότερο αποτελεσματικούς εξ αυτών συγκαταλέγεται ο Ιωάννης Τέλλος, ένας από τους πλέον θαρετούς και μεγάλους προσυλητιστές του δόγματος της μιας φύσης του Ιησού στην Ασία. Αυτός, ενδεδυμένος με σχισμένα ράσα και αψηφώντας την απειλή της τιμωρίας με θανατική ποινή, πηγαينوερχόταν μεταξύ Αλεξανδρείας και Πόλης, κατηχώντας, βαπτίζοντας, χειροτονώντας ιερείς και αυξάνοντας, έτσι, εντυπωσιακά τον αριθμό των ορθοδόξων χριστιανών που προέρχονταν κατά δεκάδες στη δημοφιλή αίρεση της εποχής. Εικάζεται μάλιστα από τον βυζαντινολόγο, ότι μόνο από τον συγκεκριμένο κληρικό, με την πραότητα και το μειλίχειο του λόγου του, ο αριθμός των ορθοδόξων πιστών, που εκούσια προσεταιρίστηκαν στους μονοφυσίτες, ανερχόταν στους εκατό εβδομήντα χιλιάδες.²¹

Από τον ίδιο ιστορικό καταγράφεται ότι αναφορικά με το μονοφυσιτικό «θαύμα» της Κωνσταντινούπολης, εκεί, λόγω της φανερά έκδηλης επιείκειας της προστάτιδάς τους, Θεοδώρας, οι μονοφυσίτες κήρυκες εφήρμοζαν ακόμη δριμύτερη τακτική. Γνώστες της ισχύος που απέκτησαν χάρη στην αγάπη και εύνοια της ευεργέτριάς τους αυτοκράτειρας και έχοντας, επιπλέον, με το μέρος τους πολλούς ανώτερους αξιωματούχους του «Ιερού Παλατίου», κατηχούσαν ελεύθερα και συγκεντρώνονταν παντού· από εκκλησίες έως και ιδιωτικές κατοικίες. Οι οπαδοί τους ήσαν χιλιάδες και μεταξύ αυτών, συγκαταλέγονταν άρχοντες πατρικίοι και συγκλητικοί, οι οποίοι συνέρεαν τόσο στη μονή του, ήδη προαναφερθέντα, ελεήμονα και φιλόνητου μοναχού Ζωορά,²² όσο και σε άλλους, εξ ίσου, σεβάσμιους και ευλαβικούς

²⁰C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. II, σσ. 148-152.

²¹C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. II, σσ. 149-150.

²²C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. II, κεφ. I, σσ. 51-52, πρβλ. Θ. Παπαγιάννη, *Φυσικός Χώρος και Μοναχισμός στην Αθήνα*, Αθήνα 1994.

«αιρετικούς» ιεροσχήμονες. Οι πιστοί προσηλυτιζόμενοι, κυρίως γυναίκες,²³ έσπευδαν κατά κύματα στους τόπους λατρείας του μονοφυσιτισμού για να προσευχηθούν, να εξομολογηθούν, να βαπτίσουν τα παιδιά τους, αλλά και να θαυμάσουν όπως και παραδειγματισθούν από την αγιοσύνη εκείνων των σεπτών ατόμων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων μνημένων και μεταμελημένων χριστιανών, αποτελούν ο Κουροπαλάτης Θεόδωρος που μοίραζε την περιουσία του σε ελεημοσύνες, ο άρχοντας Τριβώνιος που εξαντλούσε τον χρόνο του στη φροντίδα των πτωχών και ανήμπορων πολιτών, καθώς και πολλοί μιμητές-τιτλούχοι της εξουσίας που προσπαθούσαν να εξασφαλίσουν τη σωτηρία της ψυχής τους με νηστεία και αγαθοεργίες.²⁴

Ο C. Diehl διαβεβαιώνει πως όλα τα ανωτέρω περιστατικά συνέβαιναν κάτω από το ανεκτικό βλέμμα και την ολοφάνερη, σχεδόν, υποστήριξη του «ορθόδοξου» Ιουστινιανού προς τους «αιρετικούς» μονοφυσίτες. Μάλιστα, όταν στην Κωνσταντινούπολη απεβίωσε ο πατριάρχης Αγαπητός, ο ίδιος ο αυτοκράτορας συνετέλεσε ώστε, με την επιθυμία και μεσολάβηση της Θεοδώρας, να ανέλθει στον ανώτατο ιερατικό «θώκο» του Βυζαντίου ο κάποτε ορθόδοξος και κατόπιν μεταλλαγμένος σε οπαδό της μιας φύσης του Ιησού, Ανθιμος. Ο άγιος και σοφός εκείνος μοναχός, πρώην επίσκοπος Τραπεζούντας, που ζούσε κηρύττοντας τον Λόγο του Θεού στο μοναστήρι-πρώην ανάκτορο του Ορμίςδα²⁵ και πάντα υπό την καθοδήγηση του μεγάλου διδασκάλου της Θεολογίας, Σεβήρου, συνέπεσε να ηγείται της Εκκλησίας της Πόλης, την ίδια περίπου εποχή με τον θάνατο του «αγίου» Αλεξανδρείας, Τιμοθέου. Τότε η Θεοδώρα, από αγάπη, σεβασμό και «ισόβιο» χρέος προς τον αείμνηστο θεολογικό της πατέρα, επέλεξε για τη χηρεύουσα πατριαρχική θέση τον Θεοδόσιο, έναν μοναχό αντάξιο και του ιδίου δόγματος με τον προκάτοχό του. Βέβαια, η εγκατάσταση του νέου «αρχικαθημένου» της Εκκλησίας της

²³Ο προσηλυτισμός των γυναικών από τους μονοφυσίτες ιεροκήρυκες ήταν ιδιαίτερα επιτυχής, διότι, όπως εικάζεται από τον Γάλλο βυζαντινολόγο, ακόμη και οι ηθοποιοί, εταίρες, και μοιχαλίδες γίνονταν εύκολα αποδεκτές στους κόλπους του μονοφυσιτισμού, εν αντιθέσει με το ορθόδοξο δόγμα: C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. II, σ. 151.

²⁴C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. II, σσ. 150-152.

²⁵Το ανάκτορο του Ορμίςδα, κτισμένο στην παραλία της θάλασσας του Μαρμαρά, υπήρξε η πολυτελής έπαυλη του Ιουστινιανού ως διαδόχου του θρόνου, αλλά και η κατοικία που συζούσε με την επίσημη ερωμένη του, Θεοδώρα, προ του γάμου τους. Έκτοτε, κατά τη διάρκεια της κοινής τους ζωής και με σκοπό να ικανοποιήσει τη σύζυγό του, ο αυτοκράτορας έκτισε στα περίχωρα της πρωτεύουσας ένα πλήθος κομψών επαύλεων με αποκορύφωμα το πολυτελές ανάκτορο της «Ιερίας». Κατά τον C. Diehl, η συγκεκριμένη κατοικία υπήρξε για τη Θεοδώρα το αγαπημένο της Θεοδώρας-η όαση στην οποία συχνά κατέφευγε προκειμένου να αποφύγει το κατεστημένο του «Ιερού παλατιού» και να ξεκουραστεί από τα πολλαπλά και βαριά καθήκοντά της: βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. II, κεφ. II, σ. 56.

Αλεξανδρείας αρχικά δεν απέβηκε ομαλά, εξ αιτίας των δύο υπαρχόντων καλογοερικών τάσεων του τόπου: αυτών, των υποστηρικτών δηλαδή του πράου και συνετού εκλεκτού της αυτοκράτειρας και εκείνων των σκληροπυρηνικών ιερωμένων, οι οποίοι τάσσονταν στο πλευρό του αδιάλλακτου και φανατισμένου Γα¹/₂ανού.²⁶ Μάλιστα ο Θεοδόσιος, για να χρισθεί το ύψιστο ιερατικό αξίωμα, έπρεπε πρώτα να ανταπεξέλθει σε όλες τις κωλυσιεργίες των αντιθέτων του, διότι, παρά τα μέτρα ασφάλειας που ελήφθησαν από τη Θεοδώρα, οι οπαδοί του Γα¹/₂ανού πέτυχαν να καθυστερήσουν την εκτέλεση της τυπικής διαδικασίας μεταβίβασης της εξουσίας του νεκρού, μακαριστού πατριάρχη στον διάδοχό του.²⁷ Τελικά, όμως, όπως συμπληρώνει ο Γάλλος βυζαντινολόγος, με την παρέμβαση του έμπιστου της αυγούστας, στρατηγού Ναρσή, η θρησκευτική εξέγερση καταστάληκε και ο Θεοδόσιος ανέλαβε, επιτέλους, τα καθήκοντά του.²⁸

Σύμφωνα με τον C. Diehl, ο οποίος, σε ολοένα και περισσότερη αντίθεση με τον Προκόπιο, αναδεικνύει τη μεγάλη θεολογικότητα αλλά και την ικανή και πράα θρησκευτική πολιτική της Θεοδώρας, οι συνετές ηγεσίες των πατριαρχών, Κωνσταντινουπόλεως Ανθίμου και Αλεξανδρείας Θεοδοσίου με τη συμβουλευτική συγχρόνως παρέμβαση του Σεβήρου, επέφεραν την ευημερία και ηρεμία στους κόλπους της Εκκλησίας του Βυζαντίου. Η ελάττωση της διαφθοράς ήταν πλέον εντυπωσιακή, ο θρησκόληπτος Ιουστινιανός έδειχνε ικανοποιημένος με τη νέα κατάσταση και εκώφευε στις διαμαρτυρίες των φανατικών ορθόδοξων, ενώ και ο ίδιος ο Θεός φανέρωνε την εύνοιά του για τους μονοφυσίτες. Βέβαια, κάποια στιγμή η επιτυχής εκείνη πορεία των οπαδών της μιας φύσης του Ιησού πήρε φθίνουσα κατεύθυνση, εξ αιτίας της επέμβασης του ποντίφικα της Ρώμης, Αγαπητού, που σταλμένος στην Βασιλεύουσα από τον βασιλιά των Γοτθων, Θεοδάτο, απαίτησε την καθαίρεση του Ανθίμου και τη δίωξη του μοναχού Ζωορά. Μάταια η Θεοδώρα υποσχέθηκε έως και χρηματική καταβολή, ο δε Ιουστινιανός, στην προσπάθειά του να μεταπείσει τον πάπα, τον απείλησε ακόμη και με εξορία. Εκείνος, ανένδοτος και

²⁶Μονοφυσίτης μοναχός με φανατισμό, θρησκοληψία, αδιαλλαξία και πολλούς υποστηρικτές, που φοροδοξούσε να αντικαταστήσει στον πατριαρχικό θρόνο της Αλεξανδρείας τον αποθανόντα Τιμόθεο: βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μερ. III, κεφ. II, σ. 152.

²⁷Στο Βυζάντιο, κατά μια αυστηρή εθιμοτυπία, ο διάδοχος ενός αποθανόντα πατριάρχη έπιβαλόταν, αφού είχε πρώτα αγρυπνήσει πλάι στο φέρετρο, κατόπιν να τοποθετήσει το χέρι του προκάτοχού του στο κεφάλι του, ώστε να του μεταβιβαθεί η δύναμη και ευλογία. Εκ των υστέρων, αφαιρούσε από τον νεκρό το «πάλλιον του Αγίου Μάρκου», τη λευκή δηλαδή ταινία με τον σταυρό και το περνούσε στον δικό του λαιμό: βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μερ. III, κεφ. II, σ. 152.

²⁸C. Diehl, *Θεοδώρα*, μερ. III, κεφ. II, σσ. 152-153.

με τη στήριξη των πολλών διαμαρτυρούμενων οπαδών του, όχι μόνο δεν ενέδωσε παρά απαίτησε και την προσέλευση του Ζωορά ενώπιόν του, για να εισπράξει, όμως, την απαξιωτική άρνηση του ασκητή, όπως και την αδιαφορία του στην περίπτωση της οιασδήποτε άσκησης βίας εναντίον του ιδίου και των υπολοίπων μελών του μοναστηριού του.²⁹ Τότε στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο Ιουστινιανός, διχασμένος ανάμεσα στην αφοσίωσή του για τη Θεοδώρα και στο σεβασμό του προς τον πάπα, μη θέλοντας δε να επιφέρει μεγαλύτερη ώξυνση της κατάστασης, αποφάσισε να στείλει να συλλάβουν τον όσιο και θαυματουργό Ζωορά. Ωστόσο, καθώς υποστηρίζει ο Γάλλος ιστορικός, η «*Θεία Πρόνοια*» μερίμνησε έτσι, ώστε τρεις φορές το πλοίο του «*άρχοντα των οφφικίων*» προσπάθησε να διασχίσει τον Κεράτιο κόλπο και να προσεγγίσει τη μονή του προαστείου των Συκών, χωρίς όμως επιτυχία και προς κατάπληξη των απεσταλμένων και του αυτοκράτορα.³⁰

Ο Γάλλος βυζαντινολόγος αναφέρει πως στη συνέχεια, η θειϊκή επιείκεια «καταλάγιασε» και ο «άτυχος» πατριάρχης Άνθιμος, υπό την ανοχή του Ιουστινιανού, καθαιρέθηκε από τον πάπα Αγαπητό για τα μονοφυσικά του φρονήματα και αντικαταστάθηκε από τον ορθόδοξο πρεσβύτερο Μηνά. Βέβαια, την ατομία του Ιουστινιανού να λάβει θέση αναπλήρωνε η Θεοδώρα με τη σταθερή της υποστήριξη στους μονοφυσίτες, ενώ, κάποια στιγμή και προς ανακούφιση των αιρετικών ο Αγαπητός πέθανε. Από την ημέρα εκείνη, οι οπαδοί της μιας φύσης του Εσταυρωμένου Χριστού αναθαυρόνθηκαν, προπαγάνδιζαν υπέρ του δόγματός τους και με πρωτοστάτη τον Ζωορά βάπτιζαν παιδιά, πολλά από τα οποία ανήκαν στις «υψηλές» οικογένειες του «Ιερού Παλατίου». Όμως κυριώτερο όλων υπήρξε το γεγονός πως, αποθρασυνόμενοι οι θρησκευτικοί ευνοούμενοι της Θεοδώρας, δεν δίσταζαν να καταφερθούν εναντίον του αυτοκράτορα και να τον αποκαλούν «προδότη». Μάλιστα, παραδειγματικά αναφέρεται η «κατάπτυστη» πράξη του Βυζαντινού Ισαάκ του Πέρση, ο οποίος τόλμησε όχι μόνο να κτυπήσει με το ραβδί

---

²⁹Όταν ο απεσταλμένος του πάπα Αγαπητού προσήλθε στη μονή του Ζωορά για να ειδοποιήσει τον μοναχό σχετικά με την εντολή του ποντίφικα, τότε εκείνος, προσχηματικά, του είπε πως βρισκόταν σε περίοδο μεγάλης νηστείας και σύμφωνα με τον νόμο του Θεού δεν του επιτρεπόταν να συζητήσει οιοδήποτε θέμα, μήτε ακόμη και με τον καίσαρα: βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. II, σσ. 153-154.

³⁰Από τον C. Diehl υποστηρίζεται ότι την πρώτη φορά, μια φοβερή ανεμοθύελλα έριξε το πλοίο στην ακτή, τη δεύτερη, ένα πελώριο φάντασμα το πέταξε στα κύματα, ενώ, σε μια τρίτη απόπειρα του πλοιάρχου να πλησιάσει την ακτή, ένας κεραυνός έκαψε ολοσχερώς τη γέφυρα του πλοίου: βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. II, σ. 154.

του την εικόνα του Ιουστινιανού, αλλά μετέπειτα να την καταστρέψει αφαιρώντας της τα μάτια.³¹

Κατά την κρίση του C. Diehl, η ανωτέρω αυστηρή θρησκευτική πολιτική του Ιουστινιανού και του πάπα Μηνά συνεχίστηκε με αποκορύφωμα τη Σύνοδο του Μαλίου του 536 μ. Χ., οπότε η Ορθοδοξία κατεδίκασε, καθήρεσε και αναθεμάτισε τους Άνθιμο, Σεβήρο, Ζωορά και τον μονοφυσίτη προσηλυτιστή επίσκοπο Απαμείας, Πέτρο, για τους οποίους η Θεοδώρα μερίμνησε ώστε να είναι απόντες κατά την έκδοση της εναντίον τους ετυμηγορίας. Παρά ταύτα και εντός τριών μηνών, οι αποφάσεις των ανώτερων ιεραρχών της Ορθοδοξίας επικυρώθηκαν με καθοριστικά αυστηρό διάταγμα του Ιουστινιανού, ο οποίος, επιστρέφοντας στο κατ' εξοχή δόγμα του και ακολουθώντας τις συστάσεις του «νούντσιου» Πελαγίου, του διπλωματικού δηλαδή εκπροσώπου του πάπα, διέταξε την οριστική απομάκρυνση των Σεβήρου, Άνθιμου και των συνεργατών τους από την αυτοκρατορία.³² Ταυτόχρονα συναίνεσε στους διωγμούς των μονοφυσιτών, στην καύση των βιβλίων τους, στην απαγόρευση κηρυγμάτων, καθώς και στην τέλεση των μυστηρίων της βάπτισης και μετάληψης από τους αιρετικούς. Όσο για τη Θεοδώρα, στο κρίσιμο εκείνο σημείο της καταστολής των προσπαθειών της, συνειδητοποιώντας την υπερτιμημένη από την ίδια αλλά στην πραγματικότητα αδύναμη επιρροή της στον Ιουστινιανό και αισθανόμενη ανήμπορη να παρεμποδίσει την άνοδο των παπικών, υπεχώρησε. Έπαυσε, προσωρινά τουλάχιστον, την έντονη θεολογική της πολιτική, ενώ, μοναδική της φροντίδα υπήρξε η σωτηρία των φίλων της ιερωμένων και συγκεκριμένα η βοήθεια μετάβασης του Σεβήρου στην Αλεξάνδρεια, όσο και η απόρρητα μυστική φυγάδευση του έκπτωτου, πλέον, πατριάρχη Άνθιμου. Μάλιστα, από τον Γάλλο ιστορικό εικάζεται πως η εξαφάνιση του επικεφαλής της Εκκλησίας της Κωνσταντινούπολης απετέλεσε για τους βυζαντινούς έναν μυστήριο «γρίφο» που, παρά τις επίμονες έρευνες των διωκτών του, στάθηκε αδύνατο να λυθεί. Τελικά θεωρήθηκε αγνοούμενος και, κατά συνέπεια, μάλλον νεκρός. Όμως στην πραγματικότητα ο «αθώρητος» ιεράρχης, με πρωτοβουλία της «προστάτισσάς του Θεοδώρας, κατέφυγε στα βασιλικά ανάκτορα όπου εκεί, στον γυναικωνίτη του

³¹C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. II, σ. 154 -155.

³²Τότε ο Αλεξανδρείας, πατριάρχης Θεοδοσίος ανεκλήθηκε στην Πόλη και στη συνέχεια εξορίστηκε στη Θράκη μαζί με τον Ζωορά, ενώ, ο Αντιοχείας, φανατικά ορθόδοξος πατριάρχης Εφραίμ και οι οπαδοί του έκλεισαν τα μονοφυσιτικά μοναστήρια και ξανάρχισαν τις διώξεις και τα ολοκαυτώματα πλήθους αιρετικών μοναχών και ιεροκηρύκων: βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. II, σσ. 156-157.

«Ιερού Παλατίου», έζησε ήσυχα, κατανυκτικά, με νηστεία και προσευχή επί δώδεκα έτη και μέχρι του θανάτου του, οπότε και το άσυλό του αποκαλύφθηκε αφήνοντας τους πάντες εμβρόντητους.³³

Η Θεοδώρα του C. Diehl, η δυναμική εκείνη αυτοκράτειρα με το αδάμαστο θάρρος και την ισχυρή προσωπικότητα, αντιπαρερχόμενη την απογοήτευση και θλίψη της για τα μαρτύρια και τον ξεπεσμό των θρησκευτικών ομο¹/₂δεατών της, τελικά, αλώβητη και απτόητη «έγνεφε» την εκδίκησή της. Εν τω μεταξύ, επωφελούμενη από τον θάνατο του πάπα Αγαπητού, εργαζόταν «συνωμοτικά» για την αντικατάστασή του από δικό της ιερωμένο, ενώ ταυτόχρονα, σιωπηλά και καρτερικά, προετοίμαζε την επανόρθωση της προσφιλούς της, κατατρεγμένης χριστιανικής αίρεσης. Τοιουτρόπως, το ανάκτορο του Ορμίδα που κατά τη συγκατάθεση του Ιουστινιανού διαμορφώθηκε σε «ευλαβικό κοινόβιο», έφθασε να φιλοξενεί περί τους πεντακόσιους διακεκριμένους για την αγιοσύνη τους μοναχούς, αναχωρητές, ασκητές και στυλίτες. Όλοι εκείνοι οι σεπτοί άνθρωποι του Θεού άφησαν τα ερημητήριά τους και προσήλθαν στον νέο χώρο που τους διέθεσε η προστάτιδά τους Θεοδώρα, για να ενώσουν τις προσευχές τους, τις δεήσεις τους για τη σωτηρία της ψυχής τους καθώς και την ανάτασή τους προς την Παντοδύναμη Αγία Τριάδα.³⁴

Ο Γάλλος βυζαντινολόγος ισχυρίζεται πως, χάρη στην ευρηματικότητα και διπλωματία της Θεοδώρας, τα γεγονότα βίας και δίωξης των χριστιανών μονοφυσιτών, θλιβερή απόρροια της ασύνετης Συνόδου Ορθοδοξίας του 536 μ. Χ., έδωσαν σταδιακά τη θέση τους σε μια ανάπαυλα ύφεσης και ηρεμίας. Τότε η αυγούστα, εκμεταλλευόμενη την, ίσως, προσωρινή «απραξία» του κατά τα άλλα προκατειλημμένου Ιουστινιανού, δημιούργησε παντού ανά την αυτοκρατορία εστίες και άσυλα για την προστασία των σεπτών φίλων της, μεταξύ των οποίων ήσαν εκείνα της Χίου και της Δέρκου στον Εύξεινο Πόντο, όπου είχαν μάλιστα εξορισθεί οι Ζωοράς και Θεοδόσιος μετά των οπαδών τους. Και καθώς η εμφανής και «συγκινητική» πραότητα και αγιοσύνη των Συρίων σχισματικών, τους έκανε ολοένα και περισσότερη δημοφιλείς και έλκυε στο δόγμα τους ένα μεγάλο τμήμα του

³³C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. II, κεφ. I, σ. 47.

³⁴Υπό την επίβλεψη της Θεοδώρας το παλιό ανάκτορο του Ορμίδα αναμορφώθηκε σε «ένα μεγάλο και θαυμάσιο ερημητήριο μοναχών». Στα μεγάλα διαμερίσματά του κατασκευάστηκαν κελλιά, εκκλησία και εστιατόριο, ενώ, στις αυλές και στις στοές του δημιουργήθηκαν ξύλινες καλύβες με ψάθινη ή πάνινη οροφή, που χρησίμευαν ως καταφύγια των διωγμένων από τα ερημητήριά τους, οσίων αναχωρητών και στυλιτών: βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. II, σ. 157 & κεφ. III, σσ. 158-159.

«ορθόδοξου» Κωνσταντινουπολίτικου πληθυσμού, η πραγματική δημιουργός του «ευτυχούς και ευημερούς» εκείνου κλίματος, Θεοδώρα, συνέχιζε τη μεγαλοφυή θρησκευτική της πολιτική για αμφότερα, το καλό της μοναρχίας και τη σωτηρία των «αδελφών» της.³⁵

Σύμφωνα με την πληροφόρηση του C. Diehl, στον «ιερό» αγώνα της Θεοδώρας υπέρ των μονοφυσιτών, πολύτιμοι σύμμαχοί της υπήρξαν όχι μόνο όλοι σχεδόν οι προαναφερόμενοι αιρετικοί ιεράρχες, Σεβήρος, Ζωοράς, Μαράς, Άνθιμος και Θεοδόσιος, αλλά και πολλοί της νεώτερης κυρίως γενεάς μοναφυσίτες προσηλυτιστές, γνωστοί για την πίστη, την αυταπάρνηση και τη θρησκευτική τους αδιαλλαξία.³⁶ Εξ αυτών, από τον βυζαντινολόγο καταγράφονται οι: Θεοδώρος, μετέπειτα επίσκοπος των Αράβων, ο Ιωάννης, κατοπινός θρησκευτικός ηγέτης της Εφέσου, ο Σέργιος, ο Ιωάννης Τέλλης, επόμενος επίσκοπος Αντιοχείας, ενώ, παράλληλα υπερτονίζονται το απαράμιλλο σθένος του Ιωάννη,³⁷ πρώην επισκόπου Μέμφιδας της Αιγύπτου καθώς και του σοφού στοχαστή Ιακώβου Βαραδαίου. Ο τελευταίος, ένας νεαρός, ανιδιοτελής και εξέχων για το φιλόανθρωπο έργο του μοναχός από την Τέλλα³⁸ της Συρίας, προσερχόμενος στην Πόλη ως προσκεκλημένος της Θεοδώρας, αρχικά αρνήθηκε κάθε αξίωμα και προτίμησε τον εγκλεισμό και την απομόνωσή του σε ένα κελί. Όμως κάποια στιγμή, «Τν Vτει» 543 μ. Χ., περίπου και προκειμένου, σε πείσμα των μαινόμενων διωγμών οι οποίοι σάρωναν τους αιρετικούς ιερείς, να ανασυσταθούν οι μονοφυσιτικές έδρες, ο Ιάκωβος χρίστηκε από την αυτοκράτειρα επίσκοπος Εδέσσης της Συρίας. Από εκεί, παρά τις πρώιμες αντιρρήσεις του και μαζί με τον επίσης νεοδιορισμένο ομόλογό του Θεόδωρο,

³⁵C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. III, σσ. 160-162.

³⁶Οι μεγάλοι αιρετικοί ιεράρχες διαισθάνονταν πως η αναστύλωση της Εκκλησίας τους εξαρτώνταν από τους αυτοκράτορες και κυρίως από τον θρησκόληπτα ορθόδοξο Ιουστινιανό. Δια τούτο και υιοθέτησαν μια ήπια και μετριοπαθή στάση, όμως, εκ διαμέτρου αντίθετη με εκείνη κάποιων νεώτερων και αδιάλλακτων κληρικών όπως ο επίσκοπος Μέμφιδας Ιωάννης και οι οποίοι, αντιδρώντας παρορμητικά και συχνά επιθετικά, προκαλούσαν ακόμη βιαιότερες αντιδράσεις και διώξεις εκ μέρους των διωκτών τους: C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. III, σσ. 162-165.

³⁷Από τον C. Diehl εικάζεται, ότι υπήρξε τόσο το θάρρος και η πίστη του Ιωάννη, που ακόμη και στους κύκλους των ορθοδόξων θαυμαζόταν το σθένος του και συζητούνταν τα κατορθώματά του. Εικάζεται, μάλιστα, πως κάποια στιγμή ο διακαής πόθος αλλά και η μεγάλη του τόλμη να κηρύξει τον Λόγο του Θεού και να προσηλυτίσει τον ώθησαν τόσο, ώστε, αγνηφώντας τους περοριστικούς όρους που του είχαν επιβληθεί από τον αυτοκράτορα και τον ορθόδοξο πατριάρχη, είπε «ένα ευλαβικό ψέμμα» στη Θεοδώρα περί δήθεν ασθeneίας του και μεταμφιεσμένος σε ζητιάνο, μετέβηκε στην Ταρσό της Μ. Ασίας. Εκεί, επί ημέρες αφοσιώθηκε στην κατήχηση των πιστών του και κατόπιν, πριν καν οι «σωφρωνιστές» του ανακαλύψουν το απόημά του, επανήλθε έγκαιρα στο καταφύγιό του: βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. III, σσ. 162-164.

³⁸Ίσως πρόκειται για την αρχαιότατη πόλη της Συρίας, Τελάνη, με εθνικό Τελαναίος ή Τελανηνός: Βυζαντίου, *Εθνικά*, σ. 366.

μητροπολίτη Βόστρης, στάλθηκε από τη Θεοδώρα σε όλη την επικράτεια με την προπαγανδιστική αποστολή να διασώσει και ανάγει το αιρετικό δόγμα.³⁹

Από τον C. Diehl σχολιάζεται ότι έκτοτε ο Βαραδαίος, επανακτώντας το σθένος του, την πρότερη δραστηριότητά του και μεταμφιεσμένος σε επαίτη, «όργωσε» κυριολεκτικά τη χώρα, κηρύττοντας, ιδρύοντας επισκοπές, χρίζοντας ιερείς και μητροπολίτες και «*ξεχύνοντας ποταμούς ιερωσύνης σ' όλη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία*». Μάταια καταδιωκόταν από τους ορθόδοξους και απειλούνταν από τον ίδιο τον Ιουστινιανό, ο οποίος, έξαλλος με την έντονη δράση του αιρετικού προσηλυτιστή, τον αποκήρυξε προσφέροντας μεγάλο χρηματικό ποσό για το κεφάλι του. Εκείνος, συνεπής στο καθήκον του και πάντα αέναος, συνέχισε τη διδακτική και «ιεραποστολική» του πορεία, προφητεύοντας, πραγματοποιώντας θάματα και ανασταίνοντας νεκρούς, όπως τουλάχιστον εικάζει ο Γάλλος ιστορικός, Τοιουτοτρόπως ο Ιάκωβος, με την υποστήριξη της Θεοδώρας και μαζί με ένα ολόκληρο «επισκοπάτο» ιεραρχών συμπεριλαμβανομένου και του εξ ίσου τολμηρού αντιπαγανιστή επίσκοπου Μέμφιδας Ιωάννη, του αποκαλούμενου «*εκριζωτή των ειδώλων*» και «*σφύρα των ειδωλολατρών*», πέτυχε τα μέγιστα. Κάποια στιγμή, ο ευσεβής όπως και ατρόμητος ευνοούμενος και συμπαραστάτης της θρησκευτικής πολιτικής της αυτοκράτειρας, πρόσφερε στον Κύριο και στον Χριστιανισμό το αποστολικό του επίτευγμα, απολογιζόμενο σε δύο πατριάρχες, εικοσιεπτά επισκόπους και άνω των εκατό χιλιάδων ιερέων και διακόνων. Δια τούτο και η Θεολογία τον μνημονεύει ως αναστηλωτή της μονοφυσιτικής Εκκλησίας, που, προς τιμή του, επωνομάσθηκε Ιακωβική.⁴⁰

Όσον αφορά τις σχέσεις της Θεοδώρας με την Παπική Εκκλησία και τους εκπροσώπους της, από τον σχολιασμό του C. Diehl συμπεραίνεται πως, ενώ οι πατριάρχες των χριστιανικών εδρών της αυτοκρατορίας δημιούργησαν στην αυτοκράτειρα ελάχιστα προβλήματα, τουναντίον οι πάπες, καθ' όλη της περίπου τη βασιλεία, προκαλούσαν ολοένα και περισσότερες δυσάρεστες καταστάσεις, αποτελώντας έτσι τροχοπέδη στη θρησκευτική της πολιτική. Συγκεκριμένα, η «βολική», κατά την άποψη της Θεοδώρας, επιλογή του ανήθικου, φιλόδοξου και τυχιδιώκτη δυτικού διάκονου Βιγιλίου ως εκπροσώπου της Ρωμαιοκαθολικής

³⁹C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. III, σσ. 162-166.

⁴⁰C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. III, σσ. 166-168.

Εκκλησίας, αντικρούσθηκε λόγω της τοποθέτησης στον παπικό θρόνο του Σιλβερίου, επιλεγμένου από τον Οστρογότθο βασιλέα Θεοδάτο. Τότε, καθώς αποφαινεται ο Γάλλος ιστορικός, αρχικά η αυτοκράτειρα απογοητεύθηκε αλλά δεν φάνηκε να αντιδρά. Όμως στη συνέχεια, με αφορμή την άρνηση του Σιλβερίου να αποκαταστήσει τον έκπτωτο Άνθιμο στον πατριαρχικό θώκο της Κωνσταντινούπολης και με τη βοήθεια της φίλης της Αντωνίνας και του συζύγου της στρατηγού Βελισαρίου, κατάφερε, για μια ακόμη φορά, να εκδικηθεί με τον γνωστό, παροιμιώδη τρόπο της. Τοιουτοτρόπως, με προσχηματικές κατηγορίες και με μια σειρά μηχανορραφιών,⁴¹ πρώτα εκφόβισε, έπειτα γελοιοποίησε και στη συνέχεια εξοστράκισε τον «δύστυχο» Σιλβέριο, που, αφού συνελήφθηκε από τους ανθρώπους του Βιγίλιου, κατόπιν εξορίσθηκε στο νησί της Παλμαρίας όπου και πέθανε ταπεινωμένος.⁴²

Όπως διατείνεται ο C. Diehl, η Θεοδώρα, ανακουφισμένη από την εξόντωση του πάπα Σιλβερίου, αισιοδοξούσε πως επιτέλους θα μπορούσε να συνεργασθεί με τον αφοσιωμένο προς αυτήν Βιγίλιο. Όμως, ενώ όλο το προηγούμενο διάστημα ο ποντίφικας έδειχνε μια προσποιητή κλίση προς τον μονοφυσιτισμό,⁴³ από τη στιγμή που κατοχύρωσε τη θέση του και συνειδητοποίησε την ισχύ του, όχι μόνο αθέτησε τις υποσχέσεις που έδωσε στη Θεοδώρα, αλλά είχε επιπρόσθετα το θράσος να την αγνοήσει και δηλώνοντας υποταγή στο πρόσωπο του Ιουστινιανού, να ταχθεί φανερά με την ορθοδοξία της Δύσης. Έτσι η αυτοκράτειρα, για μια ακόμη φορά παρά τις ευφυείς μηχανορραφίες της, απέτυχε να χειραγωγήσει τους αποστολικούς ηγέτες, ενώ, για αντιπερισπασμό, απεφάσισε να ανασυνταχθεί, να αυξήσει την επιρροή της

---

⁴¹Ως χειρότερη των μηχανορραφιών για την καθαίρεση του Σιλβερίου, λογίζεται η πρόσκλησή του στο ανάκτορο του Βελισαρίου. Εκεί, με τη συνοδεία του συνομήτη Βιγίλιου, ο πάπας παρουσιάσθηκε μπροστά στον στρατηγό και την Αντωνίνα, η οποία, αυτοσχεδιάζοντας μια «άκρα» μειωτική σκηνή για να ταπεινώσει τον πάπα, τελικά τον «αποτελείωσε» κατηγορώντας τον ως προδότη του κράτους, δήθεν πρόθυμο να παραδώσει Ρωμαίους και Βυζαντινούς στο έλεος των Γότθων: βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. IV, σσ. 171-172.

⁴²C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. IV, σσ. 169-172.

⁴³Ο C. Diehl αναφέρει ότι, ενώ αρχικά ο Βιγίλιος προσπάθησε να αποφύγει την εκ πλήρωση των υποσχέσεών του προς τη Θεοδώρα, κατόπιν, χάρη στις απειλές του Βελισαρίου και της Αντωνίνας, συμμορφώθηκε και αναγκάσθηκε να στείλει στους ηγέτες του μονοφυσιτισμού, Θεοδόσιο, Άνθιμο και Σεβήρο, επιστολή προσχώρησής του στο δόγμα τους. Όμως, όπως έχει ήδη προαναφερθεί στο κείμενο, ο αναξιόπιστος ποντίφικας είχε ταυτόχρονα ομολογήσει την πίστη του προς την ορθοδοξία και τον Ιουστινιανό, γεγονός που δικαιολογημένα ήγειρε το μένος και μίσος της αυτοκράτειρας: βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. IV, σ. 173.

στον αυτοκράτορα και, τελικά, να δώσει το πρέπον μάθημα εκδίκησης στον «απερίσκεπτο» πάπα που πρόδωσε τις προσδοκίες της.⁴⁴

Κατά τον C. Diehl, η μετριοπαθής θρησκευτική πολιτική της Θεοδώρας και οι έντονες προσπάθειές της να συμβιβάσει τις δύο Εκκλησίες, ορθόδοξη και μονοφυσική, σύντομα απέδωσαν καρπούς. Έτσι κάποια στιγμή ο Ιουστινιανός, κάτω από τη βαθιά επιρροή της, άρχισε να αναζητά τη συμβιβαστική λύση, ενώ ταυτόχρονα όλος σχεδόν ο κλήρος της αυτοκρατορικής αυλής, για να ευχαριστήσει την αυτοκράτειρα, προσπαθούσε να συνεργασθεί αρμονικά με τους μονοφυσίτες. Τότε ο Καισαρείας Θεόδωρος Ασκίδας, ένας από τους αποστολικούς επίσκοπους, ανέλπιστα ανέκαλυψε τρία από τα πιο σοβαρά και καταδικαστικά άρθρα της συνόδου της Χαλκηδόνας, «*συγγράμματα*» καταπέλτης για τους αιρετικούς. Το 545 μ. Χ., περίπου, τα συγκεκριμένα *Τρία κεφάλαια*, αφού πρώτα αναιρέθηκαν από τον αυτοκράτορα, κατόπιν καταδικάστηκαν από τον πάπα Βιγίλιο, ο οποίος μάλιστα για να τα αναθεματίσει και προσυπογράψει υπέστη βία και καταναγκασμό⁴⁵ προς μεγάλη ευχαρίστηση της Θεοδώρας, που επιτέλους απόλαυσε τον τελευταίο της, μεγάλο θρίαμβο. Βέβαια εκ των υστέρων και αμέσως μετά το θάνατό της, η Θεοδώρα κατακρίθηκε από την Εκκλησία, τόσο για τις ανορθόδοξες μεθόδους της σχετικά με την παραδειγματική τιμωρία και αναίρεση ιεραρχών, όσο και για την προσκόλλησή της στο μονοφυσικό δόγμα. Όμως, σύμφωνα με τη γνώμη του βυζαντινολόγου, των παραπάνω ελαττωμάτων της θα πρέπει να υπερίστανται η οξεία πολιτική της αντίληψη και η εξ αυτής απορρέουσα πραότητα και ειρήνη που επέφερε στα θρησκευτικά δρώμενα της χώρας.⁴⁶

---

⁴⁴Στο σημείο αυτό ο βυζαντινολόγος αναφέρεται στον κάποτε ευνοούμενο της Θεοδώρας και πρώην αιρετικό σαμαρείτη, Αρσένιο, ο οποίος παρά τις ευεργεσίες και το αξίωμα του συγκλητικού που δέχθηκε από την αυτοκράτειρα, εν τούτοις, κάποια στιγμή προσεχώρησε στην ορθοδόξια και από την Αλεξάνδρεια, όπου βρισκόταν, προσεταιρίστηκε τον αποστολικό πατριάρχη Παύλο και τον αυτοκρατορικό έπαρχο Ρόδωνα και κατέδωσε τους μονοφυσίτες. Τότε η Θεοδώρα για να εκδικηθεί, εκτέλεσε τους Αρσένιο και Ρόδωνα και στη συνέχεια, με τη σύνοδο της Γάζας, καθαίρεσε τον Παύλο: βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. IV, σσ. 173-174.

⁴⁵Σύμφωνα με τον C. Diehl, στις 22 Νοεμβρίου του 545 μ. Χ., ο Βιγίλιος συνελήφθηκε από αυτοκρατορικό απόσπασμα την ώρα που λειτουργούσε στη βασιλική της Αγίας Καικιλίας του Τρανσεβήρου. Έπειτα, ακούσια, επιβιβάστηκε σε πλοίο και, αφού διέπλευσε τον Τίβερη προηληκίζόμενος και κάτω από τις κοροΰδιες και τις ύβρεις του πλήθους, αποβιβάστηκε στις Συρακούσες. Στην Πόλη επέστρεψε μόνο έπειτα από δεκατέσσερις μήνες και, αν και αρχικά αρνητικός να συνεργασθεί, κατόπιν συμφιλιώθηκε με τον πατριάρχη Μηνά και τάχθηκε στη θέληση της Θεοδώρας: βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. IV, σσ. 175-176.

⁴⁶C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. IV, σσ. 174-177.

Εν κατακλείδι, πιστεύω, ότι ενώ στο κείμενο του Προκοπίου η Θεοδώρα παρουσιάζεται ως μια άθρη αρχικά εταίρα, η οποία στη συνέχεια μεταλλάσσεται σε μια υποκριτικά ευσεβή αυτοκράτειρα και αδελφή ψυχή του ταυτόσημού της Ιουστινιανού, στον C. Diehl, τουναντίον, η αυτοκράτειρα αναβιβάζεται θεολογικά και θρησκευτικά. Τοιουτοτρόπως, μπορεί η Θεοδώρα του Γάλλου βυζαντινολόγου να υπήρξε, κατά το παρελθόν της, μια αμαρτωλή «έρεια του έρωτα», αδιάφορη ίσως προς τα θεία, όμως, στη συνέχεια εμφανίζεται ευσεβής, πιστή μεν στη μια φύση του Ιησού, αλλά με δέος και ανάταση στον Θεό, τον Λόγο του και τα θαύματά Του.

3. 2 Κ. Θεοχάρους

Ο Κ. Θεοχάρους, σε αντίθεση με τον Προκόπιο αλλά και σε συσχετισμό με τον C. Diehl, αναφέρεται στις χριστιανικές, μονοφυσιτικές καταβολές της Θεοδώρας από τη σχεδόν νηπιακή ηλικία της και κατά τη διάρκεια του ταξιδιού και μετεγκατάστασης της οικογένειάς της, από το επαρχάτο της Συρίας στην Κωνσταντινούπολη.⁴⁷ Εν τούτοις, η πραγματική μύηση της κόρης του Ακακίου στη θεολογία και θρησκεία έγινε όταν η περιπλανώμενη στην Αλεξάνδρεια αμαρτωλή εταίρα Θεοδώρα, τσακισμένη και λιπόθυμη από την εξάντληση και την πείνα, βρέθηκε και περιθάληκε από τον ιερέα «Μάρρα», αιρετικό και άμεσο συνεργάτη του σεπτού Τιμοθέου, πατριάρχη Αλεξανδρείας, Επίσης καταλυτική, ως προς την ψυχική αλλαγή και πραγματική στροφή της Θεοδώρας προς τον Θεό και τη θρησκεία του, υπήρξε η συνάντησή της στην έρημο της Αιγύπτου με την παλιά της φίλη εταίρα Καισαρία. Εκεί η άλλοτε κοσμική και πλούσια βυζαντινή, απομονωμένη σε έναν άθλιο και βαθύ λάκκο και μεταμελημένη, με νηστείες και προσευχές και παιδεύοντας το σώμα της προσπαθούσε να βρεί τη γαλήνη και σωτηρία της ψυχής της.⁴⁸

Αναφορικά με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις και την πολιτική που υιοθέτησε η Θεοδώρα σε θέματα πίστης και σε σχέση με τον θρησκόληπτα ορθόδοξο Ιουστινιανό, ο Κ. Θεοχάρους μας παραπέμπει στον C. Diehl.⁴⁹ Ταυτόχρονα, τονίζει τον χρόνο που δαπανούσε η πρώην εταίρα στη μελέτη θεολογικών βιβλίων του 2^{ου} και 5^{ου} μ. Χ.αι. και διαβεβαιώνει τον αναγνώστη πως η αυγούστα γνώριζε «από στήθους» μεγάλο

⁴⁷βλ. Κ. Θεοχάρους, *Αυγούστα Θεοδώρα*, μέρ. Ι, κεφ. ΙΙ, σ. 33.

⁴⁸Κ. Θεοχάρους, *Αυγούστα Θεοδώρα*, μέρ. ΙΙ, κεφ. ΙV- ΙVΙ, σσ. 128-142.

⁴⁹Κ. Θεοχάρους, *Αυγούστα Θεοδώρα*, μέρ. ΙΙ, κεφ. ΙVΙΙΙ, σσ. 250-255.

μέρος των επιστολών του Αποστόλου Παύλου, την Καινή Διαθήκη και τα Ευαγγέλια. Τέλικά, ο Κ. Θεοχάρους απορεί για τη ασύλληπτη, κατά την άποψή του, αλλαγή και μετάβαση της Θεοδώρας, από τη πρότερη θέση της «αναίσχυντης» μιμάδας στην ανώτερη διάσταση της οσίας και θεολογικά εκπονημένης αυτοκράτειρας. Θεωρώ δε, πως ο ίδιος συγγραφέας, σε αντίθεση με τον Προκόπιο, όμως, επιπλέον εμπιστευόμενος τις απόψεις του C. Diehl, διακρίνει και επαινεί την τόλμη και τη θέρμη με την οποία η αυτοκράτειρα, όχι μόνο προστάτευσε τους ομο¹/₂δεάτες της μονοφυσίτες, αλλά επιπλέον κατάφερε να καταλαγιάσει ή και να παύσει ακόμη τους εναντίον τους διωγμούς.⁵⁰

3.3 P. Cezaretti

Στην ιστορική μελέτη και βιογραφία της Θεοδώρας από τον P. Cezaretti, ο Ιταλός βυζαντινολόγος αναφέρει πως η καταγραφή στοιχείων για τη ζωή της αυτοκράτειρας από τον Προκόπιο περιορίζεται στην ταπεινή της προέλευση, στη σχεδόν ανύπαρκτη παιδεία και στην ακόλασία της. Εν τούτοις, ο ίδιος ιστορικός διατείνεται ότι έτσι δημιουργούνται πολλά ερωτηματικά ιστορικής υφής και απευθυνόμενος στο κείμενο του C. Diehl⁵¹ αλλά και στις γραπτές πηγές των, σύγχρονων της Θεοδώρας, Σύρων ιστορικών,⁵² αλλάζει την έως τώρα ροή πληροφόρησης για την κόρη του Ακακίου. Έκπληκτος πλέον από τα νέα στοιχεία καθώς και από την εντυπωσιακά μεταλλαγμένη εικόνα που παρουσίαζε η πρώην εταίρα, αμέσως μετά από την επιστροφή της στην Πόλη από την Αλεξάνδρεια, ο P. Cezaretti βρίσκεται» στην πλεονεκτική θέση να δώσει στον αναγνώστη κάποιες νέες ενδιαφέρουσες ιδιότητες της Θεοδώρας. Ταυτόχρονα, όπως διακρίνω, επιτυγχάνει να τονίσει τις θεολογικές της γνώσεις και, κυρίως, την διαρκώς ελίσσόμενη και επιτυχή θρησκευτική της πολιτική, δύο από τα ίσως σπουδαιότερα δυνατά της σημεία που σηματοδότησαν την επιφανή της θέση στη βυζαντινή Ιστορία.⁵³

⁵⁰βλ. Κ. Θεοχάρους, *Αυγούστα Θεοδώρα*, μέρ. II, κεφ. VIII, σσ. 255-258.

⁵¹βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. II, σσ. 148-150.

⁵²Στο σημείο αυτό ο P. Cezaretti αναφέρεται στους Σύριους μονοφυσίτες ιστορικούς, Ζαχαρία τον Σχολαστικό και επίσκοπο Εφέσου, Ιωάννη Αμιδά του 6^{ου} μ. Χ. αι., έως και τον Αντιοχείας πατριάρχη, Μιχαήλ τον Σύρο του 12^{ου} μ. Χ. αι. Γι αυτούς, η επίσης ομόθρησκη Θεοδώρα, η αναγεννημένη και μετά την Αλεξάνδρεια πνευματική, θεολογική και προφορικά βαπτιζόμενη μονοφυσίτισσα, αποτελούσε το ιερό τους ίνδαλμα, την «*ευσεβή, αγία και αφοσιωμένη*» αυτοκράτειρα: βλ. P. Cezaretti, *Θεοδώρα*, κεφ. VII, σσ. 150-158.

⁵³P. Cezaretti, *Θεοδώρα*, κεφ. VII, σσ. 150-166.

Σχετικά με τη θεολογία και θρησκευτική πολιτική της Θεοδώρας, ο P. Cezaretti, αντιφωνώντας με τον Προκόπιο, όπως προαναφέραμε, αλλά ακολουθώντας πιστά την ιδεολογία του C. Diehl και κατά συνέπεια την άποψη του K. Θεοχάρους, αναφέρεται στη «μοιραία», για τη μετέπειτα σεπτή της στάση, συνάντησή της με τις δύο εξέχουσες φυσιογνωμίες του μονοφυσιτισμού, Σεβήρο και Τιμόθεο. Χάρη σε αυτούς τους δύο άγιους ανθρώπους και θεολογικούς της πατέρες, η Θεοδώρα βγήκε από το σκοτάδι της άγνοιας και γνώρισε τον Θεό και το μεγαλείο του. Με αυτούς μαζί βγήκε στην έρημο της Αλεξανδρείας και αντιμετώπισε, με δέος, το φαινόμενο του αναχωρισμού⁵⁴ και θαύμασε τους ταπεινούς οπαδούς του, οι οποίοι, αν και λαΰκοι, εν τούτοις ακολουθώντας τον ακραίο ασκητισμό αγίασαν και με τα θαύματα που πραγματοποιούσαν απετέλεσαν παράδειγμα για την πρώην αμαρτωλή εταίρα. Και εκείνη μετενόησε και πίστεψε στο κήρυγμα τους. Προσήλθε στο «επικηρυγμένο» δόγμα τους,⁵⁵ όχι σε μορφή θρησκευτικού προσηλυτισμού, αλλά ως μια εσωτερική ανακάλυψη και λύτρωσή της. Διότι ο μονοφυσιτισμός, σύμφωνα με τον Ιταλό ιστορικό, είχε κάτι να πεί στη Θεοδώρα, τη γυναίκα με την τόσο πολυκύμαντη και «τρικυμισμένη» ζωή.⁵⁶

Ο P. Cezaretti αποφαινεται ότι η άξια διπλωματική θρησκευτική πολιτική της Θεοδώρας κατά τη διάρκεια της μοναρχίας της, καθώς και η σημαντική επιρροή που ασκούσε στον Ιουστινιανό, έγιναν ορατές μετά από την έκδοση των «Ιουστινιάνειων μέτρων» και συγκεκριμένα με την επιβολή της «Καθολικής ορθοδοξίας».⁵⁷ Αυτή, φανερά ένδειξη του «καισαροπαπισμού» του Ιουστινιανού, σήμαινε την ένωση της Καθολικής Εκκλησίας και της Ιερής Ορθόδοξης Πίστεως, υπό την καθοδήγηση του «ισαπόστολου» αυτοκράτορα. Ταυτόχρονα οδήγησε σε καίρια πλήγματα και διωγμούς των άλλων δογμάτων⁵⁸ με κάποια ελαφρύτερη μεταχείριση των Αρειανών,

⁵⁴Κατά τον P. Cezaretti, ο αναχωρητισμός (από το ρήμα αναχωρώ, δηλαδή φεύγω από τα κοινά της πόλης) υπήρξε ένα από τα πιο εκπληκτικά θεολογικά φαινόμενα της εποχής. Πρώτος αναχωρητής θεωρείται ο ερημίτης Αντώνιος από την Αίγυπτο, που εγκαταλείποντας τα κοινά έγινε παράδειγμα για πολλούς άλλους χριστιανούς: P. Cezaretti, *Θεοδώρα*, κεφ. VII, σσ. 166-167.

⁵⁵Εδώ ο P. Cezaretti αναφέρεται στον διωγμό εναντίον των μονοφυσιτών και ιδιαίτερα των πρωτεργατών του δόγματος, όπως ο Σεβήρος, από τον αυτοκράτορα Ιουστίνιο, θείο του Ιουστινιανού και διάδοχο του Αναστασίου: βλ. P. Cezaretti, κεφ. VII, σ. 161.

⁵⁶P. Cezaretti, *Θεοδώρα*, κεφ. VII, σσ. 167-171.

⁵⁷P. Cezaretti, *Θεοδώρα*, κεφ. X, σσ. 234 -241.

⁵⁸Εδώ ο P. Cezaretti αναφέρεται στους οπαδούς: α) του μανιχαΐσμου, της δυαρχικής δηλαδή περσικής θρησκείας, που βασίζεται στην επικράτηση στον κόσμο των δύο ανταγωνιστικών αρχών, του φωτός και του σκότους. β) του αρειανισμού, της αίρεσης των οπαδών του μοναχού και λόγιου Αρείου που

«σφράγισε» την Πλατωνική Ακαδημία των Αθηνών, ενώ, προς έκπληξη όλων και ικανοποίηση της Θεοδώρας δεν άγγισε καν τους μονοφυσίτες. Τότε αποκαλύφθηκε, όπως αποφαίνεται ο P. Cezaretti, η πείρα η οξυδέρκεια και η τάση για συμβιβαστική λύση της Θεοδώρας. Της αυγούστας που, ως άξια συνεχίστρια της πράας πολιτικής του Αναστασίου,⁵⁹ γνωρίζοντας την οικονομική και στρατιωτική αξία της Ανατολής, αλλά κυρίως ενδιαφερόμενη όχι μόνο για το καλό της ίδιας αλλά και των υπηκόων της, ανέπτυξε μια αλτρουϊστικά πολιτική όλων και όχι προσωπική.⁶⁰

Παράλληλα με τον C. Diehl, ο P. Cezaretti περιγράφει το άγχος και τον ιερό σκοπό της Θεοδώρας να λύσει ουσιαστικά το μονοφυσιτικό θέμα, καθώς και την «ιώβια» υπομονή της να πείσει τον Ιουστινιανό για τις ελάχιστες διαφορές των δύο δογμάτων, ορθοδοξίας και μονοφυσιτισμού. Βέβαια, συνειδητοποιημένη και πρακτική καθώς ήταν η αυτοκράτειρα, γνώριζε καλά τις δυσκολίες επίλυσης ενός τέτοιου σχισματικού προβλήματος. Όμως, σύμφωνα με τον Ιταλό ιστορικό, με την αισιοδοξία και το κυρίαρχο, φιλοσοφικό πνεύμα που τη διακατείχε, πίστευε και την αντίληψή της αυτή προσπαθούσε να μεταδώσει στον Ιουστινιανό, ότι κάτι τέτοιες θεολογικές αντιθέσεις εξέλιξαν την πνευματική ζωή της υστεροχριστιανικής εκείνης εποχής.⁶¹ Και έτσι, μόνο με το αστείρευτο κουράγιο της, πιστεύω, πως κάποια στιγμή πέτυχε κάτι παραπάνω από μια απλή άτυπη συναίνεση του συζύγου της. Αφ' ενός τη θεολογική συνάντηση των δύο σχισματικών δογμάτων, 532-533 μ. Χ., καθώς και την παρεπόμενη και πολυπόθητη, από την αυτοκράτειρα, γνωριμία Ιουστινιανού και Σεβήρου, που τόσο εντυπωσίασε και ευχαρίστησε τον ορθόδοξα θρησκόληπτο και δύσπιστο καίσαρα.⁶²

Ενώ ο C. Diehl, φανερά, αποδοκιμάζει τους ανορθόδοξους τρόπους τιμωρίας των παπών Σιλβερίου και Βιγιλίου από τη Θεοδώρα, ο P. Cezaretti, εν τούτοις, αναφέρεται στα γεγονότα ωχρά και διπλωματικά, θα έλεγα, ίσως δίνοντας την ευκαιρία στον αναγνώστη να βγάλει τα προσωπικά του συμπεράσματα. Πάντως, το γεγονός ότι η αυτοκράτειρα διέταξε, ετσιθελικά, τον Βελισάριο να αναλάβει την

αμφισβήτησε το «ομοούσιον», τη θειϊκή δηλαδή φύση του Κυρίου. γ) : του προφήτη Μοντανού, του 2^{ου} μ. Χ. αι., που διακήρυττε το όλο και επερχόμενο αλλά και διαρκώς αναβαλλόμενο τέλος του κόσμου: P. Cezaretti, *Θεοδώρα*, κεφ. X, σσ. 238-239, πρβλ. Μπαμπινιώτη, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, σ. 1045, 271.

⁵⁹P. Cezaretti, *Θεοδώρα*, κεφ. X, σ. 244.

⁶⁰P. Cezaretti, *Θεοδώρα*, κεφ. X, σσ. 243-244, κεφ. XII, σσ. 303-317.

⁶¹βλ. P. Cezaretti, *Θεοδώρα* κεφ. σσ. 347-348, πρβλ. F. Gregorovius, *Atenaide. Storia di Una Imperatrice Byzantina*, σ. 139.

⁶²P. Cezaretti, *Θεοδώρα*, κεφ. XIII, σσ. 344 -349.

αναίρεση του Σιλβερίου, θεωρείται από τον Ιταλό συγγραφέα πρωτάκουστο και ο ίδιος σχολιάζει ότι δεν είχε ποτέ ματαγίνει από καμμία άλλη βυζαντινή άνασσα. «Ὑὲν κατακλείδῃ», ο Ιταλός ιστορικός κλείνει την αναφορά του σχετικά με τη Θεολογία και τη θρησκευτική πολιτική της Θεοδώρας, τονίζοντας ιδιαίτερα την ωριμότητα και σύνεσή της απέναντι στα εκκλησιαστικά ζητήματα και τις εξ αυτών απορρέουσες σχισματικές τάσεις.⁶³

3.4 G. Rachet

Ο G. Rachet, ο μόνος από τους ιστορικούς συγγραφείς της συγκεκριμένης μελέτης μου, που ονόμασε «Βενέρια»⁶⁴ την έως τότε ανωνυμη μητέρα της Θεοδώρας, αφού πρώτα της απέδωσε για πατέρα όχι τον Ακάκιο, αλλά έναν μονοφυσίτη Σύριο ιερέα,⁶⁵ στη συνέχεια αποφαίνεται ότι η μετέπειτα αυτοκράτειρα γεννήθηκε σε μια εποχή γεμάτη από μίση και πάθη μεταξύ των χριστιανών. Δια τούτο και ο Γάλλος μυθιστοριογράφος πιστεύει ότι οι θρησκευτικές πεποιθήσεις της Θεοδώρας καθώς και η κλίση της προς τη μια φύση του Θεανθρώπου, οφείλονταν στις κληρονομικές της καταβολές. Όσο για τις θεολογικές πρώτες της γνώσεις, από τον ίδιο συγγραφέα εικάζεται πως οι αξιόλογοι πνευματικοί της φίλοι και διδάσκαλοι, τόσο ο Ιωάννης Στοβαίος⁶⁶ όσο και ο Ιωάννης Λαυρέντιος ή Λυδός,⁶⁷ της μετέδωσαν με μεγάλη προθυμία ένα μεγάλο μέρος των τόσων και πολύτιμων γνώσεών τους σχετικά με την ιστορία, τα μαθηματικά, τη φιλοσοφία αλλά και τη αρχαία κλασική και υστεροχριστιανική γνώση περί Θεού. Μάλιστα, ο φιλόσοφος και μελετητής των άστρων και πλανητών, Ιωάννης Λυδός, της έμαθε, πέρα από τις σημαντικότερες θρησκευείες, ακόμη και κάποια άγνωστα, σχεδόν, αιρετικά θρησκευτικά δόγματα⁶⁸

Σύμφωνα με τον G. Rachet, αντίθετο από τον Προκόπιο και αρκετά διαφοροποιημένο από C. Diehl, K. Θεοχάρους και P. Cezaretti, η Θεοδώρα, σε πολύ νεαρή ακόμη ηλικία και έπειτα από απλο½κές θεολογικές συζητήσεις που έκανε με τη μητέρα της,

⁶³P. Cezaretti, *Θεοδώρα*, κεφ. XIII-XIV, σσ. 359-373.

⁶⁴βλ. G. Rachet, κεφ. I, σ. 14.

⁶⁵βλ. G. Rachet, *Θεοδώρα*, κεφ. III, σσ. 52-54.

⁶⁶βλ. G. Rachet, *Θεοδώρα*, κεφ. III, σ. 45.

⁶⁷βλ. G. Rachet, *Θεοδώρα*, κεφ. III, σ. 47.

⁶⁸Ο Ιωάννης Λυδός μίλησε στη Θεοδώρα για τον Ζωροαστρισμό και Μαζντακισμό, δόγματα που την εποχή εκείνη ήκμαζαν στην περσική αυτοκρατορία: βλ. G. Rachet, *Θεοδώρα*, κεφ. IV, σσ. 64 -65.

πίστευε περισσότερο στην αρχαία ελληνική θεότητα του Έρωτα, την Αφροδίτη, παρά στον Θεό των χριστιανών. Όμως, παρατηρώντας τις ακραίες συμπεριφορές των καθολικών χριστιανών, δήλωσε πως αν κάποτε γινόταν πραγματική χριστιανή θα προτιμούσε την πραότητα των μονοφυσιτών, γεγονός που σημαίνει πως, από πολύ νωρίς, η αποδιωγμένη αίρεση άγγιζε την ψυχή της «ευαίσθητης» μετέπειτα αυτοκράτειρας. Γι αυτό, όπως υποστηρίζει ο G. Rachet, η Θεοδώρα θαύμαζε ιδιαίτερα τον αυτοκράτορα Αναστάσιο, ο οποίος ασπάσθηκε το μονοφυσιτικό δόγμα ήδη από το 508 μ. Χ. και εξ αιτίας της γνωριμίας και στενής φιλίας του με τον Σεβήρο, Σύριο μοναχό και μετέπειτα, χάρη στην εύνοια του καίσαρα, πατριάρχη Αντιοχείας.⁶⁹

3. 5 Γ. Ρούσσο

Σχετικά με τις θεολογικές αναζητήσεις της Θεοδώρας ο Γ. Ρούσσο, απέχοντας αρκετά θα λέγαμε από το κείμενο του Προκοπίου, αλλά και σε αρκετή ευθυγράμμιση με τους προηγούμενους σύγχρονους συγγραφείς της συγκεκριμένης αυτής μελέτης, μας αναγάγει στο μονοφυσιτικό περιβάλλον του Αλεξανδρείας Πατριάρχη Τιμοθέου καθώς και στην ουσιαστική απόκτηση συγκροτημένων περί Θεού αντιλήψεων της μεταμελημένης πρώην εταίρας, Μάλιστα, ο ιστορικός συγγραφέας, αφού πρώτα μας εισάγει στην δυσάρεστη κατάσταση του διχασμού μεταξύ αιρετικών και ορθοδόξων, καθώς και στους μαζικούς και «λυσσαλέους» διωγμούς των οπαδών της μιας φύσης του Ιησού, μας μεταφέρει κατόπιν στην σωτήρια και «άρρηκτη» πλέον σχέση της Θεοδώρας με τον «άγιο» ιεράρχη, θρησκευτικό της μνητή και ταυτόχρονα θεολογικό της πατέρα.⁷⁰

Σύμφωνα με τον ιστορικό συγγραφέα, η Θεοδώρα, έπειτα από τον εξαγνισμό της από τις αμαρτίες και θέλοντας να βοηθήσει πιο ουσιαστικά τον «θεολογικό» της πατέρα Τιμόθεο καθώς και το μονοφυσιτικό δόγμα που εκείνος εκπροσωπούσε και προστάτευε, έφυγε για την Κωνσταντινούπολη. Εκεί, ξανασυνάντησε τον παλιό της γνώριμο και διάδοχο του θρόνου Ιουστινιανό, χάρη στη βοήθεια και προστασία του οποίου μπόρεσε να κινηθεί ελεύθερα και να προσηλυτίσει όσο το δυνατό περισσότερους οπαδούς της μιας φύσης του Χριστού.⁷¹

⁶⁹βλ. G. Rachet, *Θεοδώρα*, κεφ. V, X, σσ. 73, 145-157.

⁷⁰Γ. Ρούσσο, *Φλογισμένη Πορφύρα*, κεφ. 23-24, σσ. 59-62.

⁷¹Γ. Ρούσσο, *Φλογισμένη Πορφύρα*, κεφ. XXII-XXV, σσ. 56-64.

Ο Γ. Ρούσσο, αν και σε κάποιο σημείο του κειμένου του, χαρακτηρίζει τη Θεοδώρα θρησκόληπτη εξ αιτίας της δίωξης που εξαπέλυσε στην πρωτεύουσα για τις γυναίκες ελευθερίων ηθών, εν τούτοις, σε άλλο σημείο του ιστορικού μυθιστορημάτος του, εξαίρει τη θρησκευτική της πολιτική. Μάλιστα σε τελετή, υπό τον Πατριάρχη, η αυτοκράτειρα ανακηρύχθηκε «*πρόσωπο καθυγιασμένο*» και «*«υπέρμαχος της Ορθοδοξίας»*», για τη γαλήνη, αλλά και τη συμφιλίωση που επέφερε στους κόλπους της Εκκλησίας. Σύμφωνα με τον Γ. Ρούσσο, η Θεοδώρα θα μπορούσε να προσφέρει περισσότερα στην Εκκλησία και στην θρησκεία, ευρύτερα, αν δεν πέθαινε αρκετά νωρίς (+548μ. Χ., περίπου), αφήνοντας το έργο της ανεκπλήρωτο.⁷²

4. Συμπεράσματα

Αρχικά και σύμφωνα με τον σύγχρονό της χρονικογράφο Προκόπιο, η Θεοδώρα ποτέ δεν παρουσίασε κάποια ιδιαίτερη έφεση προς καμμία θρησκεία και ιδιαίτερα τον Χριστιανισμό. Όμως, κατόπιν και έπειτα μάλιστα από τις σχεδόν ταυτόσημες γραπτές μαρτυρίες των υπόλοιπων συγγραφέων της διακειμενικής αυτής μελέτης μας, τείνουμε στο συμπέρασμα ότι η κόρη του Ακακίου, από καταβολής της ακόμη, υπήρξε έστω και τυπικά ταγμένη στην Αγία Τριάδα. Ένα γεγονός που καταδεικνύεται και από το όνομά της, Θεοδώρα, την «από Θεού» δηλαδή «δεδομένη».⁷³

---

⁷²Γ. Ρούσσου, *Φλογισμένη Πορφύρα*, κεφ. CCXVI, CCXXXV, σσ. 463-483.

⁷³βλ. P. Cezaretti, *Θεοδώρα*, κεφ. I, σ. 29.